

sahibi âlimler" mânasında kullanılmaktadır. İbrânîce **hâber** (çoğul şekli **habērīm**) "arkadaş, meslektaş" kelimesinin Arapça'ya geçmiş şekli olduğu da ileri sürülmektedir. Bu kelime milâdî I. ve II. yüzyıllarda Ferisî mezhebi mensupları için, Talmud döneminde de belli bir cemiyetin üyeleri için kullanılmıştır. Asr-ı saâdet'te ise Medine'de **beytülmidrâs** denilen yerlerde yahudi şeriatını ve dinî ilimleri öğreten, dinî ahkâma vâkif olup yahudi halkı arasında ortaya çıkan meseleleri halleden kişileri ifade ediyordu.

Ahbâr Kur'an-ı Kerim'de iki defa **rab-bâniyyûn**, iki defa da **ruhban** kelimesiyle birlikte yer almış ve "Tevrat'la hüküm veren, onu gözleyip kollayan" (el-Mâide 5/44), "halkı kötü söz söylemekten ve haram yemekten menetmesi gereken" (el-Mâide 5/63) yahudi âlim ve fakihleri için kullanılmıştır. Kur'an'da ayrıca, yahudilerin ahbârı Allah'tan ayrı rab edindikleri, ahbârın da insanların mallarını haksız yere yiyip onları Allah yolundan uzaklaştırdıkları, Tevrat hükümlerini kendi hasis menfaatleri karşılığında değiştirdikleri de ifade edilmiştir (bk. et-Tevbe 9/31, 34).

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra zaman zaman yahudi **beytülmidrâs**larına giderek ahbâra İslâm'ı tebliğ etmiş (bk. Buhârî, "İ'tişâm", 18), Ebû Bekir ve Ömer gibi sahâbîler de aynı şeyi yapmışlardır (bk. İbn Hişâm, II, 558). Fakat onlar İslâmiyet'i benimsemedikleri gibi çeşitli şekiller altında Hz. Peygamber'le mücadele etmiş ve onu zor durumda bırakmaya çalışmışlardır (bk. İbn Hişâm, II, 513, 543). Ahbârın bir kısmı görünürde müslüman olmuşsa da gerçekte bunlar İslâm imanını içlerine sindirememiş ve "yahudi münafıkları" diye anılmışlardır. Abdullah b. Selâm gibi bazıları da İslâmiyet'i samimiyetle benimsemiş ve gerek kendi devirlerinde, gerekse sonraki dönemlerde müslümanların saygı ve sevgisini kazanmışlardır. Hz. Peygamber'in, "Yahudi ahbârından on tanesi bana iman etseydi yer yüzündeki bütün yahudiler de müslüman olurdu" meâlindeki hadisi (bk. *Müsned*, II, 346), ahbârın yahudiler arasındaki nüfuzunu göstermektedir. Yine muhtelif hadisler, Asr-ı saâdet'teki ahbârın Hz. Peygamber'le olan münasebetlerini, çeşitli sorular sormak suretiyle onu imtihan edişlerini, Tevrat hükümlerini gizlemeye veya tahrif etmeye kalkışmalarını haber vermektedir (bk. Wensinck,

Mu'cem, "haber" md.; a.m.f., *Miftâhu künûzi's-sünne*, "el-yehûd" md.).

Abdullah b. Selâm ve tâbiîn devrinin yahudi asıllı âlimlerinden Vehb b. Münebbih, Kâ'b el-Ahbâr gibi kişilerden İslâmî eserlere intikal etmiş birçok rivayet bulunmaktadır. Yarattığı, kâinatın teşekkülü ve işleyişi, tabiat olayları, geçmiş milletler ve şahsiyetler, peygamberler, âhiret halleri ve benzeri konulara dair olan bu haberler, genellikle İslâm öncesi anlayış ve telakkilerin yorumundan ibaret olup İslâmî açıdan sahih ve sabit değildir (bk. İSRÂİLİYAT).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, II, 513-572; *Müsned*, II, 346; Buhârî, "İ'tişâm", 18; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1373-76/1954-57, IV, 249; Josef Horowitz, *Koranische unterungen*, Leipzig 1926, s. 63; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal ft târihi'l-'Arab kab-le'l-İslâm*, Beyrut 1968-72, VI, 551-552; Remzî Na'nâa, *el-İsrâ'iliyyât ve eşeruhâ ft kütübî't-tefsîr*, Beyrut 1390/1970, s. 107-110; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 58-60, 62-69 ve tür. yer.; Wensinck, *Mu'cem*, "haber" md.; a.m.f., *Miftâhu künûzi's-sünne*, "el-yehûd" md.; "Haber", *JE*, VI, 121-123.

OSMAN CILACI

AHBÂR

(أخبار)

Bir şey hakkında naklolunan rivayetler, bilgiler.

Haber kelimesinin çoğulu olan **ahbâr**, bir kavim, kabîle veya şahıs, bir ülke, bölge veya şehir, bir hâdise vs. hakkında naklolunan bilgiler, sözler ve rivayetlerdir. Ahbârü'l-'Arab, ahbâru Temîm, ahbâru Ebî Temmâm, ahbâru Yemen, ahbâru Mekke, ahbârü'l-lüşûş vs. gibi. İstilah bu mânasını dâima muhafaza etmekle beraber, ifade ettiği bilgi veya rivayetin mahiyeti zamanla değişmiştir. İslâmiyet'ten önce destanî, menkabevî unsurları tarihî unsurlarına galip gelen bu rivayetlerin İslâmiyet'ten sonra tarihî vasfı ön plana geçmeye başlamıştır. Şu hâlde Câhiliye devrinden intikal etmiş bulunan ahbârü'l-'Arab denildiği zaman, bundan Araplar'ın eski tarihine dair destan ve menkabe mâhiyetindeki rivayetler anlaşılır. İstilahın ilk hatırlattığı mâna da budur. Sonraları meselâ *Ahbârü'l-hulefâ*², *Ahbârü'n-naħviyyin*, *Ahbârü'l-kuḍât* vs. gibi kitap adlarında halifelerin, nahiv âlimlerinin veya kadıların hâl tercümeleri yahut hâl tercü-

melerine dair bilgiler mânasına gelmektedir. Böylece malzemeleri ahbâr olan hâl tercümesi ve tarih, esasta aynı şey sayıldığı içindir ki, bâzan hâl tercümesi eserlerine "tarih", müelliflerine "et-târîhî" denmiş, bâzı tarihçiler de "ahbârî" diye anılmıştır.

İstilah bu mânalarda hemen hemen dâimâ cemi olarak kullanılır. Kelimenin müfredi olan **haber** "herhangi bir şey hakkında doğru veya yanlış bilgi ihtiva eden söz" demektir (haberın istilah olarak taşıdığı diğer mânalar için bk. HABER).

Ahbârı, kadîm şiirden, emsâl ve ensâba dâir bilgilerden ayrı ele almak mümkün değildir. Eyyâmü'l-'Arab'a dâir rivayetlerde şiir ve ahbâr dâima iç içe bulunan, birbirini açıklayan unsurlardır. Şiirin belli başlı mevzuları olan medih, fahr, risâ ve hicvin ana unsurlarını, şahsın veya kabilenin mâzisine dâir ahbâr teşkil ediyordu. Bu sebeple şiir, muhtevâsında açıkça veya telmih ile anılan şahıs, kabîle veya hâdiselerin ahbârı ile berâber rivâyet edilmiştir. Emsâl, kaynaklarını teşkil eden hâdiselerin özünü ifade eden sözlerdir. Bunlar benzer hâl ve şartlarda irâd edildikleri zaman hatırlattıkları bu hâdiselerle birlikte rivâyet edildi. Ensâba dâir bilgilerin esâsını da ahbâr teşkil etmektedir. Bunun neticesi olarak, şahsiyetlerinde ağır bastığı için, bu sâhalardan birindeki vukufu ile meşhur bir râvi, bir âlim, diğer mevzularda da söz sahibi idi. Diğer taraftan tedvîn faaliyetleri belirli bir safhaya girdiği zaman, bu sâhaların hepsindeki telifler de, az veya çok ahbârın tesbit ve intikaline vesile olmuştur.

Araplar'da, ahbâr da dâhil, lisânî ve edebî malzemenin intikali, bunların derlenmesi, yazı ile tesbiti, kısaca tedvîni, ne zaman ve nasıl olmuştur? Bu hususta farklı görüşler vardır (*Neş'etü't-tedvîn*, s. 4-6). Sık tekrarlanan bir kanâate göre Araplar'da tedvîn hicretten bir buçuk asır sonra mümkün olabilmiş, o zamana kadar eş'ara, ahbâra, ensâba vs.ye âit bilgiler hâfizadan hâfizaya intikal sûretiyle korunabilmiştir. Çünkü Araplar'da yazı çok sınırlı bir sahada kullanılıyordu. Bu kanâati destekler gibi görünen eski müellifler de vardır. Meselâ Câhiz, Araplar'da her şeyin bedîh olduğunu, içlerine doğan mânayı (duygu ve düşüncüyü) dillerine gelen sözlerle ifade ettiklerini, bunları ne kendileri için kaydettiklerini ne de çocuklarından birine öğrettiklerini, yazı yazmadıklarını, dolayısıyla bunların ümmî ol-

duklarını söyler (*el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1368/1949, III, 28).

Daha doğru olan diğer kanâate göre, Araplar unutulmamasını istedikleri şeyleri yazarlardı. Nitekim Câhiz'in bahsettiği Araplar, bedevilerdir. Kaydetmedikleri sözleri de, ifâdesinin tamamında açıkça belirtildiği gibi, recezdir. Ânî ilhamların irticâli ifâdesi olan ve I. asırdan önce sanat eseri sayılmayan recezler ancak nâdir vesilelerle ezberlenmiş, kayıt ve tesbit edilmiştir. Bedevî şâirler okuma yazma bilmezlerdi. Onlar için okuma yazma bilmek ve şiirlerini tedvîn etmek ayıptı. Hatta İslâmiyet'ten sonra da -yazı yayıldığı, itibâr ve ehemmiyet kazandığı hâlde- bu telâkkî yer yer devam etti. Meselâ Zü'r-Rumme (ö. 117/735), okuma yazmayı gizlice öğrenmiş, etrafının bunu bilmesinden dâima çekinmişti (İbn Kuteybe, *Kitâbü's-Şi'r ve's-Şu'arâ*, nşr. A. M. Şâkir, Kahire 1364-69, s. 334; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVII¹, 121 = XVIII³, 30; Merzûbânî, *el-Muvaşşah*, nşr. A. M. el-Becâvî, Kahire 1965). Bununla beraber yerleşik Araplar arasında, şehir muhitinde yazının kullanılması sanıldığından çok yaygındı. Meselâ Ferezdak'ta (ö. 114/732) Züheyr'in ve Lebîd'in şiirlerini ihtiva eden kitaplar vardı (R. Blachère, s. 98, Ar. 106; *Neş'etü't-tedvîn*, s. 16); A'sâ Hemdân, 65 (684) yılı hadiseleriyle alâkalı kasidesini yazıp saklamıştı (R. Blachère, s. 97, Ar. 105, not 2); vefatından sonra bir hânende câriyenin elinde Ömer b. Ebî Rebî'a'nın (ö. 101/719) şiirlerini ihtiva eden bir defter vardı (*el-Eğânî*, I¹, 35 = I³, 78; *Neş'etü't-tedvîn*, s. 16).

Oldukça eski bir devirde tedvîn edilmiş bulunan bu malzemenin, münferit hadiseler şeklinde bile olsa, umumun istifadesine sunulduğu da anlaşılacaktır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 356/967) derlediği hâl tercümesine dâir bilgiler arasında, 90 (709) yılı civarında cereyan eden bir hâdise münâsebetiyle anlattığı bir fıkrada, Mekke'de münevverlerin toplandıkları, sohbet etmek, okumak veya satranç, tavla, kırkat (damaya benzer bir oyun) gibi oyunlarla vakit geçirdikleri bir evden bahsedilmektedir. Abdülhakem b. Amr el-Cumahî'nin dostlarına tahsis ettiği ve "her ilimde defterlerin" bulunduğu kırâathâne mâhiyetindeki bu yere "gelenler siyâbını, duvardaki kazıklara asar, sonra (raflardan) bir defter çeker okurlardı"; bazıları da oyun oynarlardı (*el-Eğânî*, IV, 52-53 = IV³, 253-254). Bu defterlerin çoğunun kude-

mânın şiirlerini ve ahbârı ihtiva ettiği muhakkaktır. Çok eski bir tarihten beri her kabilenin ahbârını, şâirlerinin adlarını, şiirlerini, neseplerine âit bilgileri, emsâlini, eyyâm ve mefâhirini (övlüme-ye lâyık hasletlerini, başardığı mühim işler ve hâtıralarını) yazdıkları bir ana kitapları, dîvanları vardı. Nitekim Câhiliye devri şâirlerinden Tarafe b. Abd el-Bekrî (ö. 560 m. civarı) bir beyinde kabilesinin böyle bir kitabından bahsetmiş (*el-Âmidî*, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, nşr. F. Krenkow, Kahire 1354, s. 147), Tırimmâh b. Hakîm'e (ö. II./VII. asır başları - *Dîvânü't-Tırimmâh*, nşr. F. Krenkow, London 1927, s. 148, nr. 28; *el-Eğânî*, XIX¹, 31 = XXI³, 348; *el-Muvaşşah*, s. 282; ayrıca bk. A. Fischer ve E. Bräunlich, *Schawahid indices*, Leipzig 1939, s. 89^a, المعار) veya bazan Câhiliye şâirlerinden Bişr b. Ebî Hâzîm'e (*el-Mufaddal*, *Dîvânü'l-mufađđaliyyât*, nşr. Ch. Lyall ve A. Bevan, Oxford Leiden, 1918-1924, I, 676, nr. XCVIII, 45) isnat edilen bir beyitte, bir meselin Benû Temîm'in kitabında bulunduğu zikredilmiştir. Hammâd er-Râviye'den (ö. 156/773) gelen bir rivâyete göre Hîre Meliki en-Nu'mân b. el-Münzir (580-602 m.), büyük şâirlerin şiirlerini, kendisi ve mensup olduğu hânedan için söylenmiş methiyeleri toplatmış ve yazdırmış, sonra bunu kasrının altına gömdürmüştü. Emevîler zamanında bir ara Kûfe'ye hâkim olan Muhtâr b. Ebî 'Ubeyd es-Sekafî (ö. 67/687), cüzlere (tunnûc) yazılmış olan bu mecmuayı Kûfe yakınındaki kasrın yerini kazdırarak çıkartmıştı (Cumahî, *Tabakâtü fühûli's-su'arâ*, nşr. M. M. Şâkir, Kahire 1952, s. 23; İbn Cinnî, *el-Haşâ'îş*, nşr. M. A. en-Neccar, Kahire 1372/1952, I, 387; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "tnc" md.; Süyûtî, *el-Müzhir*, nşr. M. Ahmed Câdü'l-mevlâ, Kahire, ts., I, 249; *Neş'etü't-tedvîn*, s. 9; R. Blachère, s. 97, Ar. 105; *el-Meşâdir*, s. 161). Bir hânedan mensupları ile alâkalı şiirleri toplayan bu anonim mecmua, kabile dîvanlarının bilinen çok eski bir örneği sayılmalıdır. Bu tarz eserlerin tedvînine ne zaman başlanıldığı bilinmemekle beraber, Hz. Ömer'in hilâfetinden (13-23/634-644) itibaren daha sistemli bir safhaya girdiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer Kûfe vâlisi Mugîre b. Şu'be'ye veya Sa'd b. Ebî Vakkâs'a, İslâmî devrede söylenmiş şiirleri toplatmak için, oradaki şâirlerle görüşmesini, İslâmiyet'ten sonra söyledikleri şiirlerin kaybolanlarını, kalanlarını öğrenmesini yazmıştı (*el-Eğânî*, XVIII¹, 164-165 = XXI³, 30). Hz. Ömer bu emri -Yusuf el-'Uş'un haklı olarak işâret ettiği gibi (*Neş'etü't-*

tedvîn, s. 9) - herhâlde muhtelif yerlere yazmıştı. Nitekim onun zamanında en-sârın şiirleri de toplanmıştı (*el-Eğânî*, IV¹, 5 = IV³, 140-141; *el-Meşâdir*, s. 159-160). Çoğu Emevîler devrinde tedvîn edilen bu anonim eserler IV. (X.) asra kadar mevcuttu. Nitekim Âmidî (ö. 370/981), bunlardan faydalanmış, hatta birçoğunun adını zikretmiştir (*Neş'etü't-tedvîn*, s. 20: Âmidî 80 kabile divanı zikretmiştir: *el-Meşâdir*, s. 543-544'te tesbit edilen 60 divanın alfabetik listesi verilir).

Bedevîlerin iskânı, ganimet taksimi, yeni kurulan şehirlerde veya fethedilen yerlerde bedevi kabilelere tahsis edilecek semtlerin tâyini çalışmaları, menşelerin, akrabalıklar ve intisapların tesbitini gerektiriyor, netice itibâriyle en-sâba dâir bilgilerin ehemmiyetini artırıyordu. Yine Hz. Ömer, bâzi ensâb ve ahbâr mütehasşislarına Arap kabilelerinin listesini, sicillerini tanzim ettirdi. Bu faaliyetler, taşıdıkları bilgiler bakımından şiirlerin derlenmesine de tesir etti.

Daha dört büyük halife devrinde, halifelerin de alâka ve teşviki ile çeşitli sâhalarda başlayan bu tedvîn faaliyeti, Emevîler zamanında sınırlarını genişleterek devam etti. Ahbârın geniş ölçüde tedvini bu devreye rastlar. Nesebe dâir bilgilerin tesbitine ehemmiyet veren Muâviye b. Ebî Süfyân (hilâfeti: 41-61/661-680), Suhâr b. Abbâs ve Dagfel b. Hanzala es-Sedûsî'yi çağırarak bilgilerinden istifâde edilmesini emretti. Bu nesebelerden (büyük nesepe mütehasşisleri) Suhâr, emsâl sâhasında bugün telif edildiği tesbit edilebilen ilk iki eserden birinin müellifidir (İbnü'n-Nedîm, s. 90). Hatta Câhiz'e (ö. 255/869) göre, ensâba dâir de bir eseri vardı (*Kitâbü'l-Ḥayevân*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1356/1938, III, 209). Halife Muâviye'nin emriyle San'â'dan gelmiş olan Abîd b. Şerîyye el-Cürhümî, kadîm Araplar'a onların, vesâir kavimlerin meliklerine, muhtelif dillerin teşekkülüne insanların çeşitli beldelerde birbirlerinden ayrılmalarına dâir ahbârı rivâyet, hatta imlâ etmişti (İbnü'n-Nedîm, s. 89; *el-Meşâdir*, s. 159, 245); A'sâ'nın şiirlerini de rivâyet eden Abîd'in emsâle dâir bir telifi de vardı. Fakat en mühim çalışması *Ahbârü'l-Yemen ve eş'âruhâ ve ensâbühâ* adlı eseri idi (*GAS*, I, 260; Ar.trc., I/II, 33).

Yukarda bahsedilen kabile dîvanları, âit olduğu kabilenin yalnız mefâhirine dâir ahbârı ve şiirleri ihtiva ediyordu. Dînî siyasî mücadeleler, güney ve kuzey

Arapları arasındaki çekişmeler muhtelif grupları, muhalifleri ile ilgili mesâlibi (kusurlar, ayıplanacak hâtıralar) aramağa ve derlemeğe sevketti. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın üvey kardeşi, Irak vâlisi, zamanının en muktedir devlet ve siyâset adamlarından biri olan Ziyâd b. Ebîhî'nin (ö. 53/673) şahsını müdâfaa ve asâletini ispat etmek, itibârını korumak için telif edip çocuğuna verdiği *Kitâbü'l-mesâlib* (İbnü'n-Nedîm, s. 89; R. Blachère, Ar.trc. s. 94 (103); GAS, I, 261-262; Ar.trc. I/II, 35-36) bu tarzın ilk numunesi sayılır. Aynı zamanda bu eser, Suhâr ve Abîd b. Şerîyye'nin telifleri ile birlikte bugün adları tesbit edilebilen en eski eserlerden biridir.

Halife Velîd b. Abdülmelik'in (hilafeti: 86-90/705-709) kütüphanesi için ismini tesbit edebildiğimiz en eski hattât Hâlid b. Ebî'l-Heyyâc'ın mesâhif, eş'âr ve ahbâr istinsâhi ile vazifelendirilmesi, hakkında bilgi sâhibi olduğumuz bu ilk teşkilâtli kütüphanede, ahbâr ve eş'ârın hususî bir yeri bulunduğunu gösterir (İbnü'n-Nedîm, s. 6; Youssef Eche, *les Bibliothèques arabes publiques et semi-publiques au Moyen age*, Damas 1967, s. 18). Daha sonra Velîd b. Yezîd (hilâfeti: 125-126/743-744), Araplar'ın eş'âr, ahbâr ve ensâbını, lehçelerinin husûsiyetlerini teşkil eden dil malzemesini bir araya getirtti (İbnü'n-Nedîm, s. 91; *Neş'etü't-tedvîn*, s. 23; R. Blachère, s. 98, Ar.trc. 106; *el-Meşâdir*, s. 157, 508). Yukarıda geçen kabile divanlarının birleştirilmesi demek olan bu esere hicrî II. ve III. asır ahbâr âlimleri ve şiir râvileri çok şeyler borçludur. Bu büyük eserin meselâ Hammâd ve Cennâd'a intikal ettiğinden bahsedilmektedir.

Birtakım hayâlî unsurlarla karışarak hakîkatten uzaklaşmış bile olsa, ahbâr, tarihin malzemesini teşkil eder. Belirtilmeye çalışıldığı gibi, önceleri tarihin yerini ahbâr alıyordu. İslâmiyet'ten sonra hem ahbârın gerçeğe uygunluk derecesi değişti, hem de ahbâr, birbirine yakın bâzı telif tarzlarının doğmasına âmil olacak şekilde gelişti. Sonraları "tarih" adını taşıyacak telifler silsilesinin tesbit edilen en eski halkası Abîd b. Şerîyye'nin imlâ ettiği, Himyerîler'in tarihine dâir *Ahbârü'l-Yemen* ve eş'âr-*ruhâ* ve *ensâbühâ* diye anılan eserdir. Hicrî I. asrın ilk yarısından itibaren, sahâbenin sonradan gelenleri ve tâbiinin önceden gelenleri tarafından başlatılan ve daha sonraları "sîre" adını alan "megâzî" kitapları, şehir ve bölge tarihleri-

nin ilk şekilleri olan ve gene aynı tarihlerden itibaren telifine başlanılan, fet-hedilen yerlerin vâsfinâ dâir eserler (*kütübü'l-fütûh*) ahbârdan ilk gelişen telif şekilleridir.

Bunlar, müteâkip eserlere kaynak olmuşturlardır. Meselâ Vehb b. Münebbih (ö. 110-114/728-732[?]) *Ahbâru Ka'be* adlı eski bir eserden faydalanmıştı (GAS, I, 257, 339; Ar.trc. I/II, 27, 193). Eski rivâyetlerin tedvîn edildiği bu devrede as-hâb arasında nessâbeler, şiir, ahbâr ve eyyâmü'l-Arab râvileri veya âlimleri vardı. Bunların bıraktıkları malzeme sonraki çalışmalarla intikal etmiştir. Meselâ Câhiz eserlerinde bunlardan birçok iktibaslarda bulunmuş, hatta Kureys'ten dört kişiyi husûsiyetle zikretmiştir (*el-Beyân ve't-tebyîn*, III, 323-324; GAS, I, 244; Ar.trc., I/II, 12).

Ahbârın bir nevi için kısâsa tâbiri kullanılmıştır. Kıssa, ya çok uzak mâziye âit hâtıralar, ya hayâlî unsurlarla örülü remzî hikâyelerdir.

Eski Araplar'da daha Câhiliye devrinde iyi ahlâk ve iyi davranışlar telkin eden, kötülüklerden korunmayı öğreten veya hoş vakit geçirmeyi sağlayan ahbâr ve kıssalar anlatmak hususî bir meslek olmuştu. Bu mesleği icra edenlere *kâss* (cemi *kussâs*) veya *kassâs* denirdi. Câhiliye devrinde anlatılan kıssaların içerisinde herhâlde Ehl-i kitap'tan gelen unsurlar vardı. Gerek bu dinî kıssalar, gerek Araplar'a komşu kavim ve ülkelerle dâir ahbâr, hem sözlü yoldan, hem yazılı kaynaklardan geliyordu. İslâm'ın zuhûru sırasında bu sâhada isim yapan şahsiyetler sahâbilerdi. Bunların bâzıları hayatlarının büyük bir kısmını Câhiliye'de geçirmişlerdi. Hatta aralarında müslüman olmadan önce Müsevî veya hristiyan olup Tevrat ve İncil'i, hatta başka semâvî kitapları iyi bilenler vardı. Bunlar eski muhitlerinde ve kitaplarında mevcut, husûsiyetle Kur'an-ı Kerîm'de adı geçen peygamberler ve sâir şahsiyetlere, kavimlere dâir ahbâr ve kıssaları, hatta bâzan bu kıssaların benzerlerini Arapça'ya naklettiler. İslâmiyet'in zuhuru sırasında Mekke'de Kureys'e mensup Ebû Kâid Nadr b. Hâris adlı bir kâss, eski İran hükümdarlarının ahbâr ve kıssalarını anlatıyordu. Ticâret maksadıyla Hîre'ye gidip gelen Nadr, Fars kültürü ile yakın alâkası bulunan Hîre'den bâzı "Fârisî kitaplar" (el-kütübü'l-fârisiye) satın alıyordu (Vedîa Tâhâ en-Necm, s. 12-13). Bu eserlerin dili neydi? Acaba Nadr Pehlevî

lisanını biliyor muydu, yoksa Hîre'de bu dilden Arapça'ya tercüme edilmiş kitaplar mı vardı? Bu hususu aydınlatacak bir bilgiye sâhip değiliz (a.e., s. 16).

Hîre'den başka, Arap ve İslâm kaynaklı olmayan ahbâr ve kıssaların intikaline açık bulunan iki mühim yer, Yesrib ve Necran yahudilerinin muhitleri idi. Yemenli yahudiler birçok semâvî kitapları tanıdıklarını ileri sürüyorlardı. Yemen, Arap yarımadasının eski tarihine dâir ahbâr ve rivâyetler bakımından da çok zengindi.

İslâmî devrenin bilinen ilk kassâsı olup Hz. Peygamber ile görüşmüş ve 40 (660)'ta vefat etmiş olan Temîm b. Evs ed-Dârî (G. Levi Della Vida, *IA*, XII/1, 155-158; Vedîa Tâhâ en-Necm, s. 117-118) daha önce hristiyan idi. Gene sahâbeden Abdullah b. Sellâm b. Hâris (ö. 42/663) (J. Horovitz, *IA*, I, 41-42; GAS, I, 304; Ar.trc. I/II, 120-121), Hz. Peygamber'in Medîne'ye gelişinde müslüman olan yahudilerden olup yaratılış ve enbiyâ tarihine dâir çok ahbâr ve kıssas biliyordu. Hatta Kitab-ı Mukaddes'in peygamber olduğunu bildirdiği Dânyâl'a nisbet edilen bir kitap da eline geçmişti. Kavmi arasında Câhiliye devrinin önde gelen bilginlerinden olup Hz. Ebû Bekir veya Ömer zamanında müslüman olan, Hz. Ömer'in hilâfesinde Medîne'ye gelen Ka'b el-Ahbâr (الاحبار) (ö. 32/652—M. Schmitz, *IA*, VI, 2-4; GAS, I, 304-305; Ar.trc., I/II, 121-122) ile Ka'b gibi isrâilî rivâyetlerin râvilerinden bulunan yetmiş iki (veya doksan iki) münzel kitap okuduğunu söyleyen, eski Yemen tarihine dâir rivâyetleriyle meşhur olan, enbiyâ kıssaları ve megâzî sâhalarında eserleri bulunduğu bilinen Yâkût el-Hamevî'nin "ahbarî" diye vasıflandırdığı Vehb b. el-Münebbih (ö. 110 veya 114/728, 732) (İbnü'n-Nedîm, s. 92-94; *GAL*, I, 65; *Suppl.*, I, 101; Ar.trc., I, 251; GAS, I, 305-307; Ar.trc., I/II, s. 122-125) Yemen yahudilerindendir. Hz. Peygamber'in zamanında faaliyetlerine -bâzıları İslâm'ın lehinde, bâzıları aleyhinde- devam eden kassâslar, dört büyük halifenin son zamanlarında bilhassa Muâviye b. Ebî Süfyân'ın hilâfesinde, dinî telkin ve halka Kur'an-ı Kerîm'in tefsiri yanında mesleklerini, siyasi maksatların, muhtelif cereyanların neşir ve telkin vasıtası yaptılar. Bununla beraber meselâ Mısır gibi bâzı mühim ve büyük yerlerin kadıllıklarına tâyin edilenlerin şahsında kazâ ile kassâslığın birleştirilmesi, bu mesleğe verilen ehemmiyetin bir delili sayılabilir.

Câhiliye devri kıssaları arasında menşelerinin Bâbil olduğu kabul edilen cin ve gül kıssaları ile Hint kaynaklı fabiller de vardır. Bu sonuncuların bir kısmının Arap kültürüne ne zaman ve nasıl geçtiği tesbit edilememektedir (Nihad M. Çetin, "Arapça bir kaç darbı meselin menşei hakkında", *ŞM*, 1972, VII, 240). Bu devrede yaygın olan yabancı kaynaklı ahbâr ve kıssaların şiire intikal edenleri de vardır. Kassâsların anlattıkları dinî, lâdinî ahbâr ve kıssalar da Emevîler devrinden itibaren muhtelif tarzlardaki teliflere intikal etmişti.

Böylece, Hammâd gibi, Halef el-Ahmer gibi râvilikleri efsaneleşen şahsiyetlerin hâfizalarının hangi kaynaklardan beslendiğini, ezberlerindeki bilgilerin nasıl canlı tutulduğunu anlamak mümkün olacaktır. Ensarin geçmelerini ihtiva eden bir cüzün eline geçmesiyle hayatının seyri değişen Hammâd'ın elinde bâzı kabile divanları, hatta halife Velîd b. Yezîd'in (ö. 126/744) tertip ettirdiği mecmua gibi büyük ve mühim yazılı kaynaklar vardı. Hâfızasındaki ahbâr ve eş'arı zaman zaman bunlara başvurarak canlı tutuyordu. Nitekim Velîd b. Yezîd'in bir dâveti üzerine, halifenin sorması muhtemel hususları düşünerek Kureys'in ve Sakîf'in kitaplarını gözden geçirmişti (*el-Eğânî*, V, 174=VI³, 94; *el-Meşâdir*, s. 557-558; *GAS*, I, 368; Ar.trc., I/II, 258). Büyük nesep âlimi şiir ve ahbâr râvisi, hafızasındaki dile ve edebiyata âit malzemenin genişliği ile meşhur İbnü'l-Arabî (ö. 231/845) kendisini bir kölesiyle çağırılan mühim bir zâta, yanında bir bedevî topluluğu bulduğunu, ancak onlarla görüşmesi bittikten sonra gidebileceğini söylemişti. Köle döndüğü zaman efendisine "Yanımda kimseyi görmedim, sadece önünde birini bırakıp ötekine baktığı kitaplar vardı" demişti (*ez-Zübeydî, Tabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn*, nşr. Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Kahire 1373/1954, s. 204-205; Yâkût, *el-İrşâd*, XVIII, 194-195). İbnü'l-Arabî'nin ezberindekilerini tazelemek için tekrar tekrar baş vurduğu, daha sonra bu münâsebetle söylediği şiirinde "sohbetlerinden bıkmadığım ve ilimlerinden istifâde ettiğim dostlarım" diye vasıflandırdığı bu eserlerin, kendisinden önceki nesillerin ve kendisinin tesbit ettiği ahbâr ve eş'arı ihtiva eden müdevven defterler olduğu muhakkaktır. Hammad ve muâsırlarının rivâyet ettikleri edebî ve tarihî malzemenin bir kısmı daha birkaç nesil önceden beri tesbit ve tedvîn edilmiş bulunuyordu.

Burada mühim bir husûsa işâret edilmelidir. Bütün bu yazılı malzeme ancak hâfıza ile birleştiği zaman bir mânâ ifade edebiliyordu. Kısaca anlatılmaya çalışılan tedvîn hareketlerinin başladığı, cereyan ettiği sırada Arap yazısında sesli harfler ve imlâ işâretleri demek olan hareketler, hatta benzer harfleri birbirinden ayıran noktalar yoktu. Önce Kur'ân-ı Kerîm'in doğru tesbiti ve her türlü bozulmayı önleyecek şekilde muhâfazası gayretleriyle başlayan yazının islâhî çalışmaları muhtelif merhalelerden geçerek bir buçuk asra yakın müddet devam etti. Şu halde bu devrede yazılmış bir metni doğru okuyabilmek, bir kelimenin yazılışça ve mânâca mümkün okunuş şekillerinden asıl olanı tefrik edebilmek, metni ancak onu kaynağına isnad ve rivâyet yoluyla bağlayan birinden okuması veya dinlemiş olmayı gerektiriyordu. Başlangıçta yazının çok kifâyetsiz oluşu ve her türlü hatalı okuyuşa açık bulunuşu bu rivâyet usulünü zarûrî kılan âmillerin başında geliyordu. Arap yazısı II. (VIII.) asrın sonlarında Arapça'yı bütün husûsiyetleriyle tesbit ve ifâde edebilen bir yazı sistemi olduktan sonra da bu rivâyet usulünün devam etmesi, İslâm müelliflerinin bilginin kaynağına verdikleri ehemmiyetle, intikal yolu ve şekliyle doğruluğu arasında alâka görmelerinden ileri geliyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

(Adları bir veya birkaç defa geçen, sık tekrarlanmayan eserlerin tam künyeleri madde içerisinde gösterilmiştir). Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, I-XX, Bulak 1285 (birinci baskı); a.e., Kahire 1927 -vd. (Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, üçüncü baskı); İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. G. Flügel), Leipzig 1872; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'* (nşr. Ahmed Ferîd Rifâî), Kahire 1936-38, I, 91-100; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 410-413; Brockelmann, *GAL*, I, 65; *Suppl.*, I, 101; *GAL* (Ar.), I, 251; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabes*, Paris 1952, s. 83-127; Ar.trc., *Târîhu'l-edebî'l-Arabî* (trc. İbrâhîm el-Kiyânî), Dimaşk 1357/1956, I, 93-139; Yûsuf el-Uş, *Neş'etü't-tedvîni'l-edebî'l-Arabî*, Dimaşk 1372/1953; Nâsiruddin el-Esed, *Meşâdirü's-şi'ri'l-câhîl ve kıymetühü't-târîhiye* (metin içinde *el-Meşâdir* şeklinde kısaltılmıştır), Kahire 1962 (ikinci baskı); Sezgin, *GAS*, I, 144, 257, 260-262, 304-307, 339, 366-368; a.e. (Ar.), I/II, 3, 32-36, 121-125, 193, 257-259; İzzet Hâsan, *el-Mektebetü'l-Arabiyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 1-17; Vedia Tâhâ en-Necm, *el-Kıssaş ve'l-kıssaş fi'l-edebî'l-İslâmî*, Kuveyt 1972.

NİHAD M. ÇETİN

AHBÂR-ı ENBİYA

(bk. KISSA-ı ENBİYA).

AHBÂR MECMÛA

(اخبار مجموعة)

Endülüs tarihîyle ilgili müellifi bilinmeyen bir eser.

Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman zamanında yazılmış olan eserin tam adı şöyledir: *Aḥbâr^{un} mecmû'at^{un} fi fetḥi'l-Endelüs ve zikri men veliye-hâ mine'l-ümerâ' ilâ duḥûli 'Abdirrahmân b. Mu'âviye ve teḡallübihi 'aleyhâ ve mülkihi fihâ hüve ve vedühû ve'l-hurûbi'l-kâ'ine fi zâlike beynehüm*. Eserde Târik b. Ziyâd'ın İspanya'ya geçişinden (92/711) başlayarak III. Abdurrahman devri (912-961) sonuna kadar meydana gelen olaylardan zaman zaman menkibe ve şiirlere de yer verilerek bahsedilmektedir. İlk valiler döneminde meydana gelen olaylar, iç karışıklıklar ve I. Abdurrahman devri hakkında ayrıntılı bilgi verildiği halde, I. Hişâm ile III. Abdurrahman devri arasındaki olaylara kısaca temas edilmiştir. İbn Hayyân'ın *el-Mukṭebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs* adlı eserinin büyük bir kısmının bulunmasından sonra belge değerini kaybeden *Aḥbâr mecmû'a*, ilk kaynaklardan özellikle İsâ b. Ahmed er-Râzî'nin *Kitâbü'l-Ḥuc-câb li'l-ḫulefâ' bi'l-Endelüs* ünden ve diğer bazı eserlerden büyük çapta iktibasları ihtiva etmektedir. Ancak müellif söz konusu bilgileri kimden veya hangi kaynaktan aldığını belirtmemiş, olayları zaman zaman "kâle" (dedi) diyerek anlatmıştır. Eserin IV. (X.) yüzyıl Endülüs tarihçilerinden İbnü'l-Kütîyye'nin *Târîhu'iftitâhi'l-Endelüs*, İbn Abdürabbîh'in, *el-İkḏü'l-ferîd* adlı eserleriyle bazı ortak noktaları bulunmakla beraber ayrılıkları hususlar daha çoktur. Bu bakımdan *Aḥbâr mecmû'a* müellifinin bu eserleri kaynak olarak kullanmadığı, bununla beraber adı geçen müelliflerle çağdaş olduğu veya onlara yakın bir dönemde yaşadığı ve muhtemelen aynı kaynaklardan istifade ettikleri öne sürülebilir. Ayrıca yukarıda işâret edildiği gibi "kâle" kelimesini kullanması dikkate alınarak müellifin daha çok şifahî rivayetlere dayandığı söylenebilir. *Aḥbâr mecmû'a*'nın Bibliothèque Nationale'deki tek nüshası ilk defa E. Lafuentey Alcantara tarafından İspanyolca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (Madrid 1867). Eserin İbrâhîm el-Ebyârî tarafından hazırlanan metni, hicri XV. yüzyıla armağan olarak yayımlanmıştır (Kahire 1401/1981).